

TRANSFORMACIONS AGRÍCOLES SETCENTISTES AL BAIX GAIÀ

En aquest article considerem una sèrie de transformacions agrícoles esdevingudes a la desembocadura del riu Gaià, dins dels termes d'Altafulla i Tamarit de Mar¹, a la franja de terreny costaner del Camp de Tarragona, ubicada entre els turons dels Munts, de Sant Joan, Santa Margarida i Sant Antoni.

Les mutacions agrícoles que tingueren lloc en la contrada durant el segle XVIII foren nombroses, però ens limitarem a examinar-ne només tres:

- a) l'assecament de l'estany de Tamarit,
- b) l'assecament i la venda del prat llacunós d'Altafulla i
- c) la construcció de la sèquia del Gaià.

1. ASSECAMENT DE L'ESTANY DE TAMARIT

L'antic estany de Tamarit es trobava al costat del roquer del munt del qual s'aixequen les construccions que hom coneix com el castell de Tamarit. A grans trets es pot dir que ocupava el terreny on avui dia hi ha el camping Tamarit.

L'operació d'assecament de l'estany tamaritenc s'inicià l'any 1774 en comprar Josep Garcia i Alegret², comerciant d'Altafulla, a Pau

1. El municipi de Tamarit de Mar està integrat, d'ençà l'any 1952, en el de Tarragona.

2. Podeu trobar una breu biografia de Josep Garcia i Alegret a SALVADOR-J. ROVIRA I GÓMEZ, *Los Comerciantes de Altafulla (segunda mitad del siglo XVIII)*, «Estudis Altafullencs», 2 (1978), ps. 39-43.

Voltes, pagès de Tamarit, 3 jornals de terra, en part campa i en part estany, per 550 lliures, i amb l'obligació de tributar al rector de Tamarit el cens anyals d'1 lliura i 4 sous³. Garcia i Alegret, tan bon punt adquirí la propietat, inicià la dessecació de la part llacunosa, operació que fou enllestida el 1777, com a molt tard, ja que aquest any mossèn Antoni Company, rector de Tamarit, reduí la prestació del cens a 5 sous per tal com l'assecamment de la part estanyada de la finca li permetia percebre més delme i primícia, i havia representat un «bé per la salut dels habitants de la vila»⁴. Josep Garcia i Alegret donà un nou pas en l'ocupació de l'estany quan adquirí, el 22 de març del 1777, de Josep de Vallgornera i de Martí, tinent coronel de la Guàrdia Espanyola de Barcelona, mig jornal de terra, que limitava amb les terres de Garcia i amb l'estany, pel preu de 375 lliures⁵.

Josep de Vallgornera, en advertir com Garcia augmentava la seva hisenda guanyant terreny als aiguamolls, demanà, el 2 de juny del 1778, la concessió de la gràcia d'assecar l'estany. Garcia i Alegret reaccionà contra les pretensions de Vallgornera i allegà la feina de dessecació realitzada amb el vist i plau del rector de Tamarit, que es creia ser el senyor dominical de l'estany. El plet entre Vallgornera i Garcia fou fallat a favor del darrer l'any 1782, i Vallgornera renuncià a les seves pretensions⁶, amb la qual cosa Garcia i Alegret finalitzà en benefici propi l'assecció de l'estany.

2. ASSECAMENT I VENDA DEL PRAT D'ALTAFULLA

La resolució del tribunal de la Intendència respecte de l'estany tamaritenc animà l'ajuntament d'Altafulla a sol·licitar l'assentament d'un prat comunal de 30 jornals, com a mesura per a obtenir cabals per a finançar l'assecamment de la llacuna altafullenca, reconeguda com a novicia per a la salut de la població. El prat que es pretenia establir corresponia a la part menys llacunosa de l'estany d'Altafulla la qual cosa no vol dir que no s'inundés ja que, com afirma l'ajuntament el 16 de novembre del 1788, era *«lagunoso y se inundaba enteramente muchos tiempos del año, como ha sucedido en el mes de setiembre último, reci-*

3. A.H.T.=(Arxiu Històric de Tarragona) Reg. Hip., 1775, II bis, F. 1.

4. A.H.T. Man-Not., 4.411, F. 92.

5. A.H.T. Reg. Hip., 1777, I, F. 401.

6. VILAR, PIERRE, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona (Edicions 62, «Col·lecció estudis i documents», 3), 1966, ps. 216s.

biendo las aguas del mar, con que confina, y las pluviales que bajan de las pendientes y tierras inmediatas, lo que constituye el Prado en un estado infructífero por el conocido riesgo de pérdida de cultivarse en su término»⁷.

L'intendent general Manuel de Terán, baró de la Linde, acollí la proposta d'Altafulla i en data 24 de maig del 1788 escriví al corregidor de Tarragona, Gaspar Bracho Bustamante⁸, encarregant-li el nomenament de perits per a la taxació i valoració del prat, amb indicació de les despeses que caldria fer per dur a terme l'asseccament de la llacuna; també li ordenava que esbrinés *«si el terreno del Prado y Laguna son del Común de Altafulla, si será útil al Público lo propuesto por el Ayuntamiento o si se causará perjuicio a los particulares»*⁹.

El corregidor, complint les ordres de l'intendent, es posà en comunicació amb l'ajuntament d'Altafulla al qual, el 5 de juny, demanà la tramesa d'una llista de *«sugetos hábiles e inteligentes»* per tal de practicar el peritatge¹⁰. De la relació d'experts enviada per la corporació altafullenca, el corregidor escollí Joan Gatell i Dalmau¹¹ i Joan Plana i Rius¹².

L'operació de subhasta del prat restà paralitzada, primer, per manca d'eficàcia de les autoritats municipals —això va fer sospitar al corregidor l'existència d'interessos poc clars—¹³ i, després, per disposició de l'intendent el qual, en carta datada a Barcelona el 28 d'agost, deia *«...ignorando aún de quien sea el dominio del Prado y Laguna de Altafulla, y deviendo preceder permiso de S.M. o del Consejo de Castilla, para acensar el terreno si pertenece al Real Patrimonio o al Común de dicha Villa no pueden el Ayuntamiento y Junta proceder a la venta de las tierras, y únicamente les corresponde hacer constar de quien*

7. A.M.A.=(Arxiu Municipal d'Altafulla) Lligall I. Còpia de l'ofici adreçat per l'ajuntament d'Altafulla al corregidor de Tarragona el 16 de novembre del 1788.

8. GASPAR BRACHO BUSTAMANTE, mariscal de camp, prengué possessió del corregiment tarragoní el 3 de juliol del 1783 i s'hi mantingué en el càrrec fins el 31 de gener del 1791.

9. A.M.A. Lligall I. Còpia de l'ofici del baró de la Linde enviada a l'ajuntament pel corregidor Bracho.

10. A.M.A. Lligall I. Ofici del corregidor Bracho del 5 de juny del 1788.

11. JOAN GATELL I DALMAU, cap d'una distingida família establerta a Altafulla l'any 1500 i un dels principals terratinents, era familiar del Sant Ofici de la Inquisició i, el 13 d'octubre del 1795, va fer informació de noblesa davant la Cúria Reial i de Regalies de Tarragona.

12. JOAN PLANA I RIUS era comerciant i disfrutava d'un extens patrimoni el qual li permetia figurar entre els altafullencs més acabats. Podeu trobar una breu biografia d'aquest personatge a SALVADOR-J. ROVIRA, *op. cit.*, ps. 89s.

13. A.M.A. Lligall I. Ofici del corregidor Bracho del 5 d'agost del 1788.

es su propiedad, que extensión tienen, de que calidad son, cuanto es su valor por visura, y reconocimiento de peritos, y que posturas se han ofrecido, así por entrada como por censo anual...»¹⁴.

Amb aquesta disposició, semblava que la Intendència fes marxa enrera respecte d'allò que s'havia establert el 24 de maig; així, davant la petició d'aclariments, l'intendent respongué al corregidor de Tarragona que *«las prevenciones que le he hecho a V.S. en carta de 28 del pasado, no son suspensivas de las que le encargué en 24 de Mayo de este año, sobre la solicitud del Ayuntamiento de Altafulla de acensar el Prado Comunal de treinta jornales para facilitar caudales con que desecar la Laguna y únicamente terminan a impedir la formalización de la venta y enagenación absoluta del terreno sin aguardar el permiso del Superior a quien toque el asunto, sin el qual no tengo facultades para convertirla, en esta inteligencia seguirá V.S. las diligencias que le encomendé en la citada fecha de 24 de Mayo, y concluidas me las dirigirá V.S. con su Informe pero sin dar posesión del terreno a los sugetos en que se rematen y con la precisa circunstancia de haber de esperar la licencia para que se cierre y formalice el contrato.»*¹⁵ i, com a conseqüència, el corregidor deixà lliures les autoritats altafullenques per a continuar les diligències encaminades a treure en pública subhasta els trossos de terra del prat i rematar-los al licitador més beneficiós, però, això sí, sense formalitzar-ne la venda.

El 14 d'octubre, encara, l'intendent escriví al corregidor dient-li que manifestés a Altafulla que *«habiéndose de adeudar laudemios en las enagenaciones o cesiones del Prado, han de tomar desde ahora el permiso por escrito de los herederos del Señor que hizo el establecimiento de él a la Villa, incluyéndolo original con las citadas diligencias, para salvar este obstáculo y disfrutar de la gracia que el derecho concede o permite, instruyendo en el expediente lo que importarán estos laudemios, y lo que rebajados (al no pagarse por los nuevos cesionarios) quedará al Común de las cantidades que estos ofrezcan a fin de saberse fijamente con el caudal efectivo que se puede contar»*¹⁶.

L'ajuntament respongué directament a l'intendent, el 16 de novembre, en un llarg ofici que tingué la virtut d'aclarir definitivament l'assumpte. La corporació altafullenca deia, respecte al pagament de

14. A.M.A. Lligall I. Còpia de l'ofici de l'intendent enviada pel corregidor.

15. A.M.A. Lligall I. Còpia de l'ofici de l'intendent enviada pel corregidor el mes de setembre.

16. A.M.A. Lligall I. Còpia de l'ofici de l'intendent del 14 d'octubre enviada a Altafulla el dia 20.

lliúmes que «no consta que sea esta villa de señor alodial y campal, como parece correspondiente para haver podido establecer al Común el Prado en cuestión y devengar laudemios de su enagenación. Únicamente resulta serlo de señorío jurisdiccional, a quien no hay memoria de habersele pagado censo alguno, ni que haya practicado el menor acto demostrativo de posesión o dominio de este Prado. Pues aunque los Jurados de esta villa que lo fueron en el año 1609 parece haber hecho concesión de dicho terreno a favor del señor que lo era entonces ¹⁷, pero por las justificaciones que se han remitido a V.S. y se citan en su orden de 11 de setiembre, sacadas de los documentos y noticias que paran en el Archivo de esta villa, se evidencia haverse practicado dicha confesión por mera condescendencia, y contemplación a aquel señor el cual carecía de título que legitimase la pertenencia del Prado y su establecimiento al común. En virtud de estos hechos y justificaciones que desvanecen la procedencia de dicho Prado de señorío, y establecimiento alguno, e imposibilitan tomar el permiso por escrito de los herederos del señor que hubiese hecho su establecimiento a esta villa que previene V.S. no pudo menos de persuadirse este Ayuntamiento cuando propuso el acensamiento del Prado, que su propiedad pertenecía al Común con exclusión a otro dueño. Pero por informes que posteriormente hemos adquirido en su razón, se nos asegura corresponder y ser facultativo al Real Patrimonio, como regalia de S.M.» ¹⁸.

Pel que sembla, la qüestió del prat no quedà enllestida fins el mes de maig del 1796 en què l'ajuntament d'Altafulla concedí en emfiteusi, davant del notari Rafael Martí, la terra del prat a Pere Marquès, Maria Pijoan —vídua de Pau Pijoan—, Joan Plana, Josep Capestany, Jaume Espina i Joan Esteve i Soler per l'entrada conjunta de 3.874 lliures i 5 sous i el cens anual de 19 lliures, 7 sous i 6 diners ¹⁹.

Com a darrera notícia sobre el prat direm que el 20 de juliol del 1798, el marquès de Tamarit, Joan de Suelves, considerant-se successor del senyor que havia fet elaborar el capbreu de l'any 1609, pretengué capbrevar les peces de terra del prat, cosa que provocà la protesta dels efectats davant la Reial Audiència ²⁰.

17. L'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona conserva una còpia del capbreu de l'any 1609, feta el 13 de maig del 1648, en la qual, textualment es diu: «Item quoddam pratum vulgo dictum lo prat de la Vila, tinentia triginta jornalía terra».

18. A.M.A. Lligall I. Còpia de l'ofici del 16 de novembre de 1788 enviat per la corporació municipal a l'intendent.

19. A.H.T. Reg. Hip., 1796, I, Fs. 228s.

20. A.H.T. Man-Not., 4.423, F. 243.

3. LA SÈQUIA DEL GAIÀ

La iniciativa de la sèquia del Gaià es deu a l'altafullenc Tomàs Vives i Plana, doctor en Drets per la Universitat de Cervera i hereu d'un ampli patrimoni acumulat pel seu avi i el seu pare.

Tomàs Vives i Plana visqué a cavall d'Altafulla i Tarragona, però d'ençà el 1788, any en què contragué matrimoni amb Maria-Antònia Gavella, filla del notari tarragoní Eudald Gavella i Belzunce, fixà, finalment, la seva residència en aquesta ciutat ²¹.

El fet d'haver esdevingut gendre del notari Gavella, molt influent en les esferes eclesiàstiques i civils de Tarragona, i, alhora, ser cunyat de Pere Valls, adroguer, hisendat i important home de negocis tarragoní, li permeté integrar-se en el grup rector de la vida de la ciutat i en formà part fins a la seva mort, que s'escaigué l'any 1824.

Entre les moltes coses que Tomàs Vives aconseguí pel fet de ser membre de l'oligarquia que regia Tarragona, només en considerarem una: l'obtenció de les aigües del Gaià.

El 21 de juny del 1792, l'arquebisbe Francesc Armanyà li concedí en emfiteusi l'aigua del riu Gaià, després d'haver-la presa el marquès de Tamarit per a l'ús del molí fariner que posseïa al terme tamaritenc ²², a fi que pogués regar terres situades als termes d'Altafulla i Tamarit i, al mateix temps, fer-ne participar a altres propietaris. Vives i Plana restava obligat a pagar a l'arquebisbat, anyalment, per la diada de Sant Joan de juny, un censal de 5 sous ²³.

Com que la construcció de la sèquia implicava fortes despeses, Tomàs Vives es decidí a fer entrar a l'empresa els convilatans Joan Esteve i Soler ²⁴, els hereus de Pau Pijoan ²⁵, Josep Plana i Ramon Gatell.

El 7 de desembre de l'any 1793 s'aplegaren a Tarragona, davant del notari Gavella, Tomàs Vives, Joan Esteve, Joan Pijoan i Mn. Josep Pijoan —tutors dels hereus de Pau Pijoan—, Josep Plana i Ramon

21. El matrimoni tingué lloc el 30 de març del 1788.

22. Aquest molí, dit del Pas, està situat al costat de la carretera de Barcelona, vora del riu Gaià. L'antiguitat de la construcció, aparentment una masia, es remunta al segle XIII.

23. A.H.T. Man-Not., 881, F. 118.

24. La biografia del comerciant JOAN ESTEVE I SOLER la podeu trobar a SALVADOR-J. ROVIRA, *op. cit.*, ps. 67-69.

25. PAU PIJOAN I PLANA fou el més dinàmic d'entre tots els comerciants setcentistes d'Altafulla, però morí jove, l'any 1785, deixant dos fills petits. Vegeu SALVADOR-J. ROVIRA, *op. cit.*, ps. 73-76.

Gatell, per acordar el repartiment de l'aigua i les obligacions pertinents, i convingueren que:

1. Tomàs Vives cediria al comú dels individus l'aigua que tenia establerta per l'arquebisbe, i que seria dividida en vuit parts, una per cada dia d'aigua; d'aquestes, tres serien per al Vives, dues per a l'Esteve, una i mitja per al Plana, una per als hereus de Pijoan i mitja per al Gatell.

2. La sèquia a construir començaria al riu Gaià, en terra de Mn. Justí Bellver, i aniria «per lo paratge més dret, menos dañós als veïns y menos costós als interessats, fins al camí Real a la pessa de terra de dit Josep Plana».

3. Les despeses de la resclosa i el rec serien repartides en vuit parts, en proporció a l'aigua reservada a cadascun dels interessats.

4. Cada particip restava obligat a bestreure, per les despeses de la compra del pas de l'aigua, 150 lliures per cada dia d'aigua atribuït.

5. Es compensarien mútuament els terrenys ocupats pel rec.

6. Convenen que sempre que a un dels interessats li sobri aigua per al seu ús i la vulgui vendre o cedir a un altre, tindran preferència els socis.

7. S'obliguen, el dia que els toqui i un cop hagin acabat de regar, a tornar l'aigua al rec major o a la mina. Altrament, pagaran 5 sous de multa per cada vegada que no ho facin, i ningú no pot prendre l'aigua de l'altre sota le pena de 3 lliures cada cop que es contravingui aquesta disposició.

8. Accepten que sempre que s'espatlli la resclosa, per avingudes del riu o per qualsevol altra causa, seran els interessats els que carregaran amb els costos de la recomposició, en proporció a les vuit parts repartides, però si l'averia ha estat causada per un dels particips, aleshores les despeses aniran al seu càrrec.

9. Acorden nomenar una persona per tenir cura de tancar la mina sempre que hi hagi alguna avinguda en el riu Gaià o es prevegi «tronada en lo canal de dit riu». El sou de l'encarregat serà pagat en proporció al repartiment de l'aigua.

10. S'elegiran dos obrers i un clavari per cuidar del manteniment de l'obra.

11. La construcció serà feta de comú consentiment, i de manera conjunta es resoldrà «si serà més convenient donar-la a preu fet, per enter, a parts o fer-la a jornal».

12. Finalment, s'acorda fer, a càrrec de tots els interessats, una representació a la Reial Audiència de Barcelona per demanar que imposi la pena «que li sia ben vista a qualsevol vehí que no puga pendrer la aigua per ningun motiu, causa o rahó, encara que pasia per terra sua»²⁴.

La sèquia restà enllestida l'any 1795 i sabem que començà a ser utilitzada el mes de juny ja que els partíps, davant del notari Fontanilles, de Torredembarra, acorden que Tomàs Vives iniciï el regatge el 7 de juny i que ho faci durant tres dies seguits; després ho farà Joan Esteve per espai de dos dies, seguirà Ramon Gatell durant mig dia; més tard Josep Plana pel temps d'un dia i mig i, finalment, Bernardi Pijoan durant tot un dia²⁵.

La sèquia permeté convertir una sèrie de finques de secà en regadiu amb la consegüent millora de la seva rendabilitat; això va permetre establir negociacions amb els senyors jurisdiccionals per tal d'obtenir alguna reducció en les prestacions. En concret, coneixem la que dugué a terme Tomàs Vives i Plana respecte d'una peça de 4 jornals de terra a la partida del Gaià del terme d'Altafulla. Vives i Plana assolí, l'any 1796, que el marquès de Tamarit s'avingués a reduir la prestació d'aquesta finca, que era de cada catorze parts una, a cada quaranta parts una²⁶.

EPÍLEG

Tant l'assecament de l'estany de Tamarit com la qüestió del prat d'Altafulla i de la sèquia del Gaià, van ser acomboiats per individus del grup benestant dels comerciants i hisendats d'Altafulla. Aquest grup, en tot moment, sabé impulsar el progrés agrícola local i comarcal en el sentit de fer estendre els conreus a base de l'explotació de les terres ermes i de l'assecament dels estanys, d'una intensificació dels cultius gràcies a la conversió de terres de secà en terres de regatge i en una especialització dels conreus en productes particularment adaptats al clima, productes que hom exporta mentre s'importen els articles ali-

26. En total representa una despesa de 1.200 lliures, de les quals 450 són aportades pel Vives, 300 per l'Esteve, 225 pel Plana, 150 pels Pijoan i 75 pel Gatell.

27. A.I.A.=(Arxiu Ixart d'Altafulla) Còpia de l'escriptura atorgada pel notari Gavella.

28. A.H.T. Man-Not., 4.420, F. 213.

29. A.H.T. Man-Not., 4.421, F. 329.

mentaris de primera necessitat. Tot plegat comportà, durant el segle XVIII, una transformació pregonada de l'agricultura del Baix Gaià ja que, als ulls d'aquells hisendats i pagesos, el producte de la terra es convertí en mercaderia produïda per a un mercat amb la finalitat d'aconseguir el major benefici possible. En aquest estat de les coses, hom no pot deixar de mencionar el primer hisendat de la contrada: Antoni Martí i Franquès i les seves investigacions científiques, encaminades a millorar les collites amb resultats singularment evidents pel que fa al garrofer i el cànem.

SALVADOR-J. ROVIRA I GÓMEZ